

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

**ASIJSKÉ RUSKO V TEXTECH
PAVLÍNY BRZÁKOVÉ**

**THE ASIAN PART OF RUSSIA
IN THE WORKS OF PAVLINA BRZAKOVA**

VYPRACOVALA: Helena Kolářová

VEDOUCÍ PRÁCE: Doc. Mgr. Jitka Komendová, Ph.D.

2016

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, 10. 4. 2016

podpis

Ráda bych poděkovala vedoucí bakalářské práce doc. Mgr. Jitce Komendové, Ph.D. za vstřícný přístup a cenné rady, které mi poskytla při vedení práce.

podpis

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 PAVLÍNA BRZÁKOVÁ	6
1.1 Stručný životopis a literární činnost	6
1.2 Časové a prostorové vymezení sibiřského výzkumu.....	6
2 PŘEHLED TVORBY VĚNOVANÉ ASIJSKÉMU RUSKU.....	8
2.1 Beletrie.....	8
2.2 Publicistické a etnografické články	9
2.3 Akademické práce	10
3 SIBIŘSKÁ ETNIKA	11
3.1 Něnci.....	11
3.2 Tuvané	12
3.3 Evenkové	12
4 KLÍČOVÁ TÉMATA V TEXTECH	14
4.1 Mytologie.....	14
4.2 Zvířata.....	16
4.3 Šamanismus	18
4.4 Alkoholismus.....	21
4.5 Zánik tradičního způsobu života.....	24
5 POROVNÁNÍ UMĚLECKÉHO A NEUMĚLECKÉHO TEXTU.....	27
ZÁVĚR.....	31
РЕЗЮМЕ	33
BIBLIOGRAFIE.....	38
PŘÍLOHY	41

ÚVOD

Ruská federace je stát, na jehož území žije více než 190 národů a etnik s rozmanitými a jedinečnými kulturami, jazyky, zvyky a duchovním cítěním. V důsledku ruské expanze bylo mnoho těchto národů asimilováno a jejich tradice ztraceny. Pro dosud existující etnická společenství je náročné udržovat a rozvíjet dědictví svých předků. Nejinak je tomu i u původních sibiřských národů, na jejichž kulturu je nahlíženo očima české etnografky Pavlíny Brzákové. Téma práce jsem si vybrala ze dvou příčin. Zaprvé proto, že bych chtěla alespoň nepatrně přispět k vnímání Ruské federace jako skutečného mnohonárodnostního státu. Představa běžného Evropana o této oblasti je totiž bohužel obvykle zúžena jen na evropskou část země. Za druhé z toho důvodu, že pohled českého odborníka nutně přináší obohacující konfrontační rozměr s naší vlastní, tedy českou (potažmo evropskou), materiální a duchovní kulturou.

Hlavním cílem práce je určit základní témata, jimž se autorka věnuje ve svých textech a porovnat autorčin odlišný přístup v jejich zpracování v uměleckých a neuměleckých dílech.

Diplomová práce je rozdělena do pěti částí. První tři oddíly slouží k vytvoření základního povědomí o zkoumaném tématu. Patří mezi ně kapitola věnovaná Pavlíně Brzákové, ve které taktéž upřesňuji oblast a období autorčiných výzkumů. V kapitole druhé jsem se pokusila o stručný přehled tvorby Pavlíny Brzákové související s danou tematikou. Třetí kapitola představuje jednotlivé zkoumané národy. Jádrem práce jsou oddíly 4 a 5. Ve čtvrté části určuji klíčová témata analyzovaných textů a pomocí citovaných příkladů je zasazuji do celkového kontextu. Poslední oddíl je věnován porovnání uměleckého a neuměleckého textu na příkladu příběhu zpracovaného autorkou oběma formami.

1 PAVLÍNA BRZÁKOVÁ

1.1 Stručný životopis a literární činnost

Pavlna Brzáková je česká etnografka, publicistka a spisovatelka. Narodila se 13. března 1972 v Městci Králové, vystudovala gymnázium v Novém Bydžově, a dále pokračovala ve studiu etnologie a mongolistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Ve svém výzkumu se věnovala především zvykům a mytologii původních sibiřských národů (Evenkům, Něncům, Tuvanům¹). Z tohoto důvodu absolvovala několik opakovaných cest do zmíněných oblastí, z nichž následně čerpala ve svých textech různého charakteru, odbornými pracemi počínaje a beletrií konče. Později se podrobněji zaměřila na šamanismus, při jehož zkoumání nezůstala jen u sibiřských oblastí, ale snažila se zachytit tento fenomén v širším měřítku, s čímž souvisí i založení občanského sdružení *Šamanská jurta*.

Kromě řady knih a prací se sibiřskou tematikou je spoluautorkou knih *Květa Fialová – Štěstí tady a teď* (2009), *Květa Fialová – Zákony štěstí* (2010) a *Ze mě – Cesta blázna, vnitřní svět Jaroslava Duška* (2011) a *Tvarytmy* (2014). Napsala také knihu pro děti s názvem *Helinda a klekánice* (2009) Pracovala jako šéfredaktorka v mnoha periodikách, lze zmínit například *Literární noviny* či měsíčník pro děti *Mateřídouška*. Od roku 2003 do současnosti působí jako šéfredaktorka časopisu *Regenerace* zabývajícího se alternativní medicínou.

1.2 Časové a prostorové vymezení sibiřského výzkumu

Pavlna Brzáková sbírala etnografický materiál především v oblasti Evenckého autonomního okruhu (*Эвенкийский автономный округ*), jehož centry jsou osady Tura a Vanavara. Tento okruh v současnosti jako samostatný správní subjekt neexistuje, ale je součástí Krasnojarského kraje. Brzáková oblast navštívila opakovaně, a to celkem sedmkrát v rozmezí let 1992-2001.² Pobývala převážně v místních kočovnických

¹ V diplomové práci dávám přednost české formě jména *Tuvané* (a přídavnému jménu *tuvanský*), přestože Pavlna Brzáková ve svých dílech užívá označení *Tuvinci*, které je převzaté z ruštiny.

² BRZÁKOVÁ, Pavlna. *Proces asimilace Evenků na území Evenckého autonomního okruhu (Centrální Sibiř) od 30. let dvacátého století až po rozpad Sovětského svazu a počátky národně obrozeneckých tendencí (do r. 2001)*. Praha, 2007, s. 9.

rodinách žijících v tajze a *metodou řízeného rozhovoru* získávala informace potřebné pro výzkum. Díky částečné podpoře úřadů jí bylo umožněno přemísťovat se na dlouhé vzdálenosti. Spolupracovala také s etnografem ruského původu Vitalijem Voronovem.

Výzkum tuvanského etnika s výraznějším zaměřením na problematiku šamanismu probíhal v jihosibiřské Republice Tuva, přesná data pobytů Pavlíny Brzákové v této oblasti se mi bohužel nepodařilo z dostupných pramenů zjistit.

2 PŘEHLED TVORBY VĚNOVANÉ ASIJSKÉMU RUSKU

Tvorbu Pavlína Brzákové věnovanou ruskému asijskému prostoru, jeho národům, tradicím a současnosti lze na základě formálního zpracování rozdělit do několika okruhů, které v následujících kapitolách krátce charakterizují.

2.1 Beletrie

Příběhové sbírky obsahují jak příběhy vycházející z folklóru Evenků (Tunguzů) a Něnců, které se věnují kosmogonii a mytologii těchto národů³, tak povídky časově zasazené v době nepříliš dávné pojednávající o šamanech, osidlování Sibíře, či obyčejných lidech. Součástí jsou také hádanky, úsloví a básně. Lze sem zařadit tituly *Goromomo goroló: Vyprávění sibiřskejch Evenků*, *Jamtama: Vyprávění sibiřskejch Něnců*, *Cesta medvěda: Mýty pohádky a příběhy tunguzských Evenků*⁴ a *Až odejdu za horu: Ze života sibiřských kočovníků*. Patří sem i kniha s názvem *Co přináší vítr: Příběhy pěti světadílů*, která obsahuje čtyři příběhy z oblasti asijského Ruska. Některé příběhy jsou vydány ve více než jednom titulu.

Autorka doposud vydala tři **romány**: *Dědeček Oge: učení sibiřského šamana*, *Dva světy: učení sibiřského šamana* a *Stíny na kupecké stezce*. V prvním románu je vyprávěn reálný příběh posledního evenckého šamana Ogeho, žijícího na sibiřské řece Podkamenná Tunguzka. Román *Dva světy* na předchozí titul volně navazuje. Je věnován životní cestě Kuktyčeho, fiktivního Ogeho následovníka. Cílem knihy je charakterizovat situaci kolem šamanských center v jihosibiřské republice Tuva. Sama autorka o obsahu těchto dvou knih uvádí následující: „V knize *Dědeček Oge* je zachycen násilný přechod od rodové kočovné společnosti k socialismu a vyvrácení evencké tradice a kultury, kniha *Dva světy* je věnována pátrání po skutečné duchovnosti v současném světě, již se snaží postihnout Ogeho následovník Kuktyče.“⁵ Ve třetím autorčině románu, *Stíny na kupecké*

³ Jako hlavní postavy často vystupují zvířata, příp. lidojedi. Roli zvířat v pojetí světa asijských národů v Rusku se budu věnovat v jedné z následujících kapitol.

⁴ Knihu napsala Brzáková ve spolupráci s Vitalijem Voronovem, ruských etnografem a J. A. Kurejskoj.

⁵ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Dva světy: učení sibiřského šamana*. Praha: Eminent, 2008, s. 204.

stezce, je dle jejích slov⁶ formou magického realismu popisován příběh dívky Alapču a starce Kulisóa, ve kterém po přečtení prologu odhalíme samotnou Brzákovou. Její skutečné zážitky jsou v tomto románu zpracované ryze uměleckým stylem vyprávění.

Poslední beletristickou formou, kterou autorka zvolila, je **cestopis**. Dílo *Modřínová duše: sibiřský cestopis* je věnováno popisům autorčiných cest do Ruska v letech 1991 až 2001. Poskytuje pravděpodobně nejautentičtější popis tamějšího současného (resp. tehdejšího) prostředí a jako jediný autorčin beletristický počín je doplněn řadou barevných fotografií.

2.2 Publicistické a etnografické články

Popularizaci asijské části Sibiře se Brzáková věnuje i psaní článků pro cestovatelská a publicistická periodika jako jsou časopisy *Lidé a země*, *Respekt*, *Reflex* a *Literární noviny*. Úplný seznam článků je uveden v bibliografické části práce, zde nastíním jen dva hlavní proudy, do kterých by bylo možno články orientačně rozdělit. Nejedná se však o žádné závazné dělení, pokouším se o něj pouze z důvodu snahy o mírné zpřehlednění autorčiných počínů.

Jako první skupinu bych vydělila **populárně-naučné** či **reportážní články** věnované šamanismu, ve kterých jsou zmíněni šamani právě z oblastí Evencka a Tuvy. Tyto články jsem při psaní práce brala v úvahu. Jedná se například o články *Cestující šamani*⁷ či *Století šamanů*⁸. Existuje také velké množství autorčiných článků věnovaných šamanismu z pohledu alternativní medicíny, které vycházely zejména v časopise *Regenerace*. Články podobného charakteru do mého rešeršního materiálu zařazeny nebyly, ač se sibiřský šamanismus tématu bakalářské práce dotýká.

Druhá skupina je tvořena články, jež jsou **zaměřené na konkrétní sibiřskou oblast a téma**, a jejich cílem je podat o nich čtenáři základní informace. Nejčastěji jde o změny

⁶ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Stíny na kupecké stezce*. Praha: Eminent, 2015, s. 9.

⁷ BRZÁKOVÁ, Pavlína. Cestující šamani. *Lidé a Země*, 2010, 59(3), s. 36-51. Dostupné také z: <http://www.lideazeme.cz/clanek/cestujici-samani>.

⁸ BRZÁKOVÁ, Pavlína. Století šamanů. *Respekt*, 2010, 21(6), s. 50.

probíhající v tradičních kočovných společnostech a způsob, jakým se s nimi tyto společnosti vyrovnávají. Do tohoto výběru patří například článek s názvem „Černé zlato“ mění tvář sibiřské gubernie⁹ nebo Mizející kultura při vodách Jeniseje¹⁰.

2.3 Akademické práce

Ve své disertační práci s názvem *Proces asimilace Evenků na území Evenckého autonomního okruhu (Centrální Sibiř) od 30. let dvacátého století až po rozpad Sovětského svazu a počátky národně obrozeneckých tendencí (do r. 2001)* se autorka věnuje změnám v tradiční evencké společnosti z odborného etnologického hlediska. Ve svém výzkumu vychází především z autentických vyprávění místních obyvatel.

⁹ BRZÁKOVÁ, Pavlína. "Černé zlato" mění tvář sibiřské gubernie. *Literární noviny*, 2002, 13(2), s. 7. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNIII/13.2002/2>.

¹⁰ BRZÁKOVÁ, Pavlína. Mizející kultura při vodách Jeniseje. *Literární noviny*, 2000, 11(43), s. 5. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNIII/11.2000/43>.

3 SIBIŘSKÁ ETNIKA

Ve svém výzkumu se Brzáková věnuje převážně etniku Evenků (zastarale Tunguzů), avšak v menší míře se zabývá taktéž Tuvany a Něnci. Záměrem této kapitoly je základní seznámení se s těmito národy.

3.1 Něnci

Něnci (ненцы), zastarale též *Samojedi*, *Samodijci*, *Juraci* nebo *Samojedi-Juraci* (*самоеды, самодийцы, юраки, самоеды-юраки*), obývají území rozkládající se od poloostrova Kola až k dolnímu toku Jeniseje. Dříve sídlili v oblasti kolem řeky Irtyš a středního toku řeky Ob, byli však vytěsněni rozpínavými turkickými kmeny, což je donutilo odebrat se více na sever. Podle údajů z roku 2010 žije na území Ruské federace přibližně 45 000 Něnců.¹¹

Z jazykového hlediska patří tento národ do samodijské větve uralské jazykové rodiny, která se dále dělí na tři základní skupiny: severní (Něnci, Enci a Nganasané), západní (Selkupové) a jižní (již vymizelá etnika). Samotný název *Něnc* znamená *lidé*, *Něnej Něnc*, jak sami sebe nazývají, pak *opravdoví lidé*. Písmo, které bylo vytvořeno až ve 30. letech 20. století, vychází z cyrilice. Do té doby Něnci písmo pro svůj jazyk neužívali.

Jediným hospodářským zvířetem, které tento národ chová, je sob. Vše, co jim zvíře poskytuje, Něnci bohatě využívají, ať už se jedná o kůži, hřbetní šlachy, či maso, které tvoří až 80% jídelníčku.¹²

Z náboženského pohledu lze Něnce označit za animisty, jako prostředník mezi přírodními silami a lidským světem funguje šaman. Avšak vlivem působení sovětské moci byl tradiční šamanismus téměř vymýcen (tento problém se týká obecně sibiřských tradičních společností a budu se mu více věnovat v kapitole čtvrté), pravoslaví se mezi Něnci příliš neujalo.¹³

¹¹ Ненцы, сохранившие традиции предков. *Информационный центр Финно-угорских народов* [online]. [cit. 2015-11-10]. Dostupné z: <http://finugor.ru/node/883>

¹² BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Jamtana: vyprávění sibiřskejch Něnců*. Praha: Citadela, 1997. Z druhého břehu. s.183-185.

¹³ Ненцы, сохранившие традиции предков. *Информационный центр Финно-угорских народов*

3.2 Tuvané

Nejpočetnější část národa Tuvanů, který sám sebe nazývá *Тува (тыва)*, a jehož příslušníci bývají taktéž někdy zastarale označováni jako *Sojoti*, *Sojoni* či *Urjanchajci* (*сойоты, сойоны, урянхайцы*), žije v ruské Republice Tuva. Celkový počet Tuvanů v Ruské federaci čítá něco málo přes 200 tisíc obyvatel¹⁴, méně početná komunita Tuvanů žije taktéž v Mongolsku a Číně. Tuvané se z etnického pohledu dále dělí na dvě skupiny, a to na západní a východní (Todžinci). Todžinců je proti západním Tuvanům podstatně méně, uvádí se, že tvoří pouze 5% tuvanské populace.¹⁵

Tuvanský jazyk náleží do turkické skupiny altajské jazykové rodiny a dělí se na čtyři dialekty: centrální, západní, jihovýchodní a severovýchodní (todžinský). Východní Tuvané se tradičně věnují lovu a chovu sobů, zatímco Tuvané západní jsou kočovní chovatelé dobytka, zejména jaků, a taktéž koní a velbloudů.

Tuvané vyznávají tibetský buddhismus, tradičně také šamanismus. V Republice Tuva se jako v jedné z mála povedlo do určité míry navázat na tradici šamanismu, která byla násilně přerušena kvůli útlaku ze strany sovětské moci. Současné pojetí šamanismu je ale od toho původního poněkud vzdáleno, a právě tímto tématem se Brzáková podrobněji zabývá.

3.3 Evenkové

Evenkové (*эвенки*), zastarale též nazývaní Tunguzové (*тунгусы*), jsou původním národem střední a východní Sibiře. Jejich původní jméno zůstalo v řadě dodnes užívaných toponym, jako jsou názvy řek *Podkamenná Tunguzka* (*Подкаменная Тунгуска*) a *Dolní Tunguzka* (*Нижняя Тунгуска*). Obývají velké území ohraničené pobřežím Ochotského moře na východě, řekou Jenisej na západě, Severním ledovým oceánem na severu a jezerem Bajkal a řekou Amur na jihu.¹⁶ Podle údajů z roku 2010 žilo v Rusku přibližně 39 tisíc Evenků.¹⁷ Od roku 1930 do roku 2007 existoval Evencký

[online]. [cit. 2015-11-10].

¹⁴ Тувинцы. *Народы России* [online]. [cit. 2015-11-10]. Dostupné z: <http://www.narodru.ru/peoples1271.html>

¹⁵ Тувинцы. *Этнонациональные общности России: историко-демографическая и этносоциокультурная характеристика* [online]. [cit. 2015-11-10]. Dostupné z: <http://www.ethnos.nw.ru/lib/data/129.html>

¹⁶ Эвенки: Этноатлас: народы и народности, населяющие Красноярский край. In: *Красноярский край: Официальный портал* [online]. [cit. 2016-02-18]. Dostupné z: <http://www.krskstate.ru/80/narod/etnoatlas/0/eid/4>

¹⁷ Tamtéž.

autonomní okruh, jehož administrativním centrem byla Tura. Tento oblast je nyní součástí Krasnojarského regionu.¹⁸ Přibližně 26 tisíc obyvatel evenckého etnika žije v Číně¹⁹, několik tisíc příslušníků lze nalézt také v Mongolsku.

Evenkština patří do tunguzo-mandžuské skupiny jazyků, která je součástí altajské jazykové rodiny.

Kočovní Evenkové se tradičně zabývali chovem sobů, avšak v současnosti se této činnosti věnuje pouze zlomek populace. Sobi sloužili jako dopravní prostředek a zdroj potravy, kromě toho se zpracovávala jejich kůže i další části. Až do ruské kolonizace bylo rozšířeno taktéž kovářství.²⁰

¹⁸ История Эвенкии. In: *Эвенкия. Официальный сайт органов МСУ Эвенкийского муниципального района*. [online]. [cit. 2016-02-24]. Dostupné z: <http://www.evenkya.ru/info/history/>

¹⁹ Национальность эвенки. In: *Все о Китае из первых рук* [online]. [cit. 2016-02-18]. Dostupné z: <http://russian.china.org.cn/russian/32442.htm>

²⁰ Эвенки: Этноатлас: народы и народности, населяющие Красноярский край. In: *Красноярский край: Официальный портал* [online]. [cit. 2016-02-18]. Dostupné z: <http://www.krskstate.ru/80/narod/etnoatlas/0/eid/4>

4 KLÍČOVÁ TÉMATA V TEXTECH

4.1 Mytologie

Mýtům o vzniku světa se říká v evenkštině *nimnakany*. *Mýtus o vzniku země* si zde dovolím citovat celý: „Dřív byla kolem voda, země málo. Člověk neměl kde kočovat. Zesmutněl člověk: „Jak budu žít? Kde mám soby pást?“ Mamut Cheli se rozhodl člověku pomoci. Spustil své pevné rohy-kly pod vodu a vyzvedl ze dna tolik země, že jí stačilo pro všechny lidi na všechny časy, co žije člověk na Zemi.“²¹ Zde hraje ústřední roli mamut, tedy zvíře. Avšak v jiném mýtu (*Mýtus o vzniku světa a lidí*), zobrazujícím tutéž událost (stvoření země), se píše: „Z počátku byla jen voda. Žili Buga a Buninka. Buga byl moudřejší. Poslal na vodu oheň, který ji z velké části vypařil. Tak vznikla země. Buga udělal světlo a oddělil je od tmy.“²² Buga a Buninka představují dobrého a zlého ducha.

Na mýty o stvoření světa můžeme volně navázat **mýty o stvoření člověka**. Těch zařadila Brzáková do svých textů několik. Jedna verze (*Dobrý duch Cheveki a zlý duch Chargí*) vypráví o dvou bratřech – zlém duchu *Chargím* a dobrém duchu *Chevekim*. *Chargí* žije v Dolním světě (*Chergu Buga*), *Cheveki* ve světě Horním (*Ugu Buga*) a společně se setkávají ve světě nazvaném Prostřední, kde tvoří. Poté, co vytvořili přírodu a zvířata, vrhli se na tvoření lidí. *Cheveki* je udělal z hlíny a zavřel do nuku, s tím, že je oživí, až vyschnou. Mezitím se chystal odejít do Horního světa. *Nuku* zamkl na zámek a klíče dal psovi, aby je hlídal. Jen co odešel, přišel jeho bratr *Chargí*, který od psa začal vyzvídat. *Psovi*, tehdy ještě bez srsti, slíbil huňatý kožich za to, že mu otevře *nuku*. Po otevření *nuku* uviděl lidi, rozzlobil se a plivl na ně. Lidé za začali kazit a hnít. Když se *Cheveki* vrátil a zjistil, co jeho bratr provedl, prohlásil: „Ať jste v tu chvíli z masa a krve!“²³. A lidé ožili. Pes je za svou neposlušnost potrestán. Podobný motiv působení dvou protikladných sil z různých světů se vyskytuje i v příběhu, ve kterém vystupují opět duchové Buga a Buninka (*Mýtus o vzniku světa a lidí*). Zde se Buga rozhodl, že člověk stvoří sám a po hádce, ke které mezi nimi došlo, se s *Buninkou*

²¹ BRZÁKOVÁ, Pavlína, ed. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 9.

²² BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Až odejdu za horu: ze života sibiřských kočovníků: o šamanech, lidojedech a zapovězených místech*. Praha: Eminent, 2004, str. 49.

²³ BRZÁKOVÁ, Pavlína, ed. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*, s. 10.

usmířil a odeslal ho do Dolního světa, aby mu nepřekážel. Člověka pak stvořil následujícím způsobem: "...vzal železo na východě, oheň na jihu, vodu na západě, zemi na severu a proměnil je v srdce, šlachy, kosti, kůži a krev, a z nich pak stvořil člověka."²⁴ Velmi zajímavý je vliv křesťanství, který se do mýtu o stvoření člověka promítl v *Mýtu o Kristovi*. Syžet je totožný jako v *Dobřím duchu Chevekim a zlém duchu Chargím*, avšak postava Chevekiho je zaměněna Kristem, Chargího Satanem a lidé jsou kromě psa hlídáni ještě medvědem (neboť: „Dřív byl medvěd člověkem, pes byl člověkem."²⁵). Vyústění příběhu je taktéž stejné, oba – pes i medvěd, jsou potrestáni.

V evenckém pojetí světa existují, jak již bylo zmíněno, dvě základní protikladné síly, představované bratry Chargím a Chevekim (na Sachalinu Bugem a Buninkou²⁶). Cheveki je ochránce, Chargí naopak posílá na lidi nemoci a chce jim uškodit. Jedinou účinnou ochranou vůči jeho zlým silám je šamanské zařikávání.

Velice často se v evenckém a něneckém folklóru vyskytují příběhy o *čingitech*, neboli **lidojedech**. Podle Brzákové se jedná nepochybně o pozůstatky starých kultů a přinášení lidských obětí duchům a božstvům v dobách hladu a epidemií.²⁷ Některé příběhy mohou zarazit svým leckdy až hororovým obsahem. Například v něneckém příběhu *Valdeča a Tuldeča*²⁸ snědí lidojedi nevědomky své vlastní děti, které jim do kotle byly nastraženy zoufalými oběťmi. Tentýž motiv se objevuje i v evenckém příběhu *Kikolik a lidojedi*.²⁹ Pravidlem bývá, že vyprávění končí vítězstvím lidí na čingity. Člověk lidojeda vždy nějak přelstí nebo doběhne. Tak je tomu v krátkém příběhu *O čingitech*³⁰, kde děda kroutí vnukovi uchem, aby vřískal, a lidojedi díky tomu byli přivedeni na falešnou stopu nebo v delším příběhu s řadou veršovaných dialogů *Žena a čingit*³¹, kde člověk čingita na konci zabije.

²⁴ BRZÁKOVÁ, Pavlína, ed. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*, s. 11.

²⁵ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Goromomo goroló: vyprávění sibiřskejch Evenků*. Praha: Citadela, 1996, s. 9.

²⁶ BRZÁKOVÁ, Pavlína, ed. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*, s. 203.

²⁷ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Goromomo goroló: vyprávění sibiřskejch Evenků*, s. 184.

²⁸ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Jamtana: vyprávění sibiřskejch Něnců*. Praha: Citadela, 1997, s. 8.

²⁹ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Goromomo goroló: vyprávění sibiřskejch Evenků*, s. 43.

³⁰ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Až odejdu za horu: ze života sibiřských kočovníků: o šamanech, lidojedech a zapovězených místech*, s. 58.

³¹ Tamtéž, s. 53.

4.2 Zvířata

V každodenním životě sibiřských národů mají zvířata nezastupitelnou roli. Narozdíl od národů ovlivněných křesťanstvím, ve kterých se člověk považuje za nadřazeného nad zvířaty a z živočišné říše se jaksí vydělil, tradiční národy vnímají zvířaty jako partnery, jako člověku rovné tvory. V sibiřském folklóru tedy často vystupují v rolích hlavních postav a Brzáková jim ve svých beletristických textech věnuje dostatek prostoru. Krátké příběhy často připomínají bajky (zvířata se v nich chovají jako lidé) bez mravního ponaučení na závěr.³² Velký důraz je na ně kladen i v románech, zejména však v dílech *Dědeček Oge* a *Dva světy*, kde fungují jako průvodci šamanů při putování mezi světy. Jsou tak jakýmsi prostředníky mezi světem naším a nadpřirozeným.

Naprosto výjimečné postavení mezi zvířaty má v evenckém prostředí **medvěd**. Brzáková uvádí: „Medvěda považují za svého prapředka, který zplodil Evenka spojením s lidskou ženou. Prokazují mu proto velkou úctu a mnohdy je postava medvěda součástí všech významnějších obřadů a svátků.“³³ Spojení medvěda a člověka se objevuje i v příběhu pojmenovaném *Chomoty a žena*.³⁴ Medvěd si ženu odchytil při rybaření a společně zplodí dítě. Ženě se po nějaké době podaří za pomoci neznámého člověku utéci i s dítětem. Protože dítě je napůl člověk a napůl medvěd je považované za divné. Medvěd (*chomoty*) je Evenky nazýván různými zástupnými jmény, nikdy ne jménem skutečným. Říká se mu tedy *ami*, *amikan* („otec, tatíček“), *Michail Ivanovič* a řadou dalších jmen. Vztah Tunguzů k medvědovi se projevuje mimo jiné v tom, jak nakládají s jeho kožešinou. Lovec by se měl s medvědem setkat pouze „tváří v tvář“ v čestném zápase. Po lovu (resp. „po boji“) si musí promluvit s jeho duchem, na místě, kde k souboji došlo nechat jeho hlavu a přední tlapy a kožešinu může jen darovat, nikdy ne prodat, nebo si ji ponechat, jinak by ho stihlo neštěstí.³⁵ Vliv křesťanství můžeme pozorovat v příběhu *Jak přechytračit medvěda*, kde žena zaplaší zvíře otázkou: „Kde jsi byl, když se Kristus narodil?“³⁶ Medvědův zimní spánek je vysvětlen dvěma způsoby. Jednou variantou je, že se jedná o trest za to, že pustil Chargího (Buninku, Satana)

³² BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Až odejdu za horu: ze života sibiřských kočovníků: o šamanech, lidojedech a zapovězených místech*, s. 275.

³³ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Goromomo goroló: vyprávění sibiřskéjch Evenků*, s. 184.

³⁴ BRZÁKOVÁ, Pavlína, ed. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*, s. 74.

³⁵ Tamtéž, s. 202.

³⁶ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Goromomo goroló: vyprávění sibiřskéjch Evenků*, s. 120.

do čumu, kde byli ukryti ještě neživí lidé, druhá varianta vychází z příběhu *Proč medvěd v zimě spí*³⁷, kde Cheveki na žádost zvířat, která se medvěda bojí, protože zabíjí každého, kdo mu přijde do cesty, během zimy každoročně uspí.

Věrným společníkem Evenka je **pes**. Stejně jako medvěd je přítomen i v nejstarších mýtech o stvoření člověka, kde hraje důležitou roli v utváření lidského osudu. Jelikož dovolí Chargímu nahlédnout do čumu, kde jsou připraveni lidé z hlíny, je potrestán tím, že musí všude člověka doprovázet a žít se jen tím, co od něj dostane. Když zemře majitel, je pes obvykle utracen a pohřben zároveň s ním.³⁸ Láskyplný vztah je vyobrazen v příběhu *Atyrkon a psi*, ve kterém babička vyrobí figurky psů, aby je přilákala zpět k lidem.³⁹ Na druhou stranu, v knize svých zážitků z cestování po Sibiři *Modřínová duše* Brzáková popis událost, při které snědla se svým evenckým průvodcem psa, když jim došlo jídlo.⁴⁰

Dalším významným (především z mytologického a duchovního hlediska) zvířetem je pro Evenky **had**. Had je vyslancem podsvětí a slouží Chargímu. Neznamená to ale, že je nutně záporný, pouze zastupuje jednu polovinu duálního systému pojetí světa. V knize *Dědeček Oge* znázorňuje hnědý had Prařeku (resp. je Prařekou), která protéká Podsvětím, a zároveň je průvodcem mladému Ogemu na cestě ke Shromaždišti duchů (neboli na cestě k šamanství). Hnědí hadi také sídlili Ogemu v podpaží a pomáhali léčit nemoci (ty byly představovány zelenými hady v hrudi nemocného). Had se dal většinou nalákat na korálkový arkán. Takto zachraňuje své dítě matka, kterému vlezl do úst had v příběhu *Žena, dítě a had*.⁴¹ Stejným způsobem uloví hada skrytého v hromádce popela Oge. Na radu svého duchovního učitele ho sní, aby rozuměl zvířatům a řeči duchů.⁴²

Podobné postavení jako v českých pohádkách, mívá **liška**, která je často vychytralá a snaží se doběhnout jiná zvířata svou mazaností. Tak je tomu v příběhu *Proč má liška dlouhý ocas*⁴³, ve kterém se liška, medvěd a zajíc vydávají prosit Chevekiho o ocasy.

³⁷ BRZÁKOVÁ, Pavlína, ed. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*, s. 20.

³⁸ Tamtéž, s. 99.

³⁹ Tamtéž, s. 83.

⁴⁰ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Modřínová duše: sibiřský cestopis*. Praha: Eminent, 2004, s. 181.

⁴¹ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Až odejdu za horu: ze života sibiřských kočovníků: o šamanech, lidojedech a zapovězených místech*, s. 71.

⁴² BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Dědeček Oge: učení sibiřského šamana*. Praha: Eminent, 2004, s. 110.

⁴³ BRZÁKOVÁ, Pavlína, ed. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*, s. 18.

Liška ale pomocí lsti oba své souputníky předběhne a získá ocas sama pro sebe. Podobně se snaží obelstít starou rosomačku v *Lišce a rosomačce*⁴⁴, kde jí odcizí loďku. V tomto případě, ale zakročí datel, který loďku rosomačce vrátí. **Datel** se objevuje i v románu *Dva světy*⁴⁵, v němž hlavnímu hrdinovi Kuktyčemu ukazuje vchod do jeskyně na rozhraní světů.

Kromě těchto druhů zvířat vystupuje v příbězích v menší míře mnoho dalších. Nelze zapomenout na **soba**, který je důležitý pro sibiřské národy zejména z hlediska obživy, již zmíněného **rosomáka**, **zajíce** nebo **veverku-poletuchu**.

4.3 Šamanismus

Šamanismus v minulosti tvořil neodmyslitelnou součást každodenního běžného života Evenků, Něnců i Tuvanů. Animistická víra chápe svět jako plný nadpřirozených bytostí a jevů, které jsou naprosto přirozenou součástí každého života. Hranice mezi životem a smrtí, mezi reálným a snovým světem jsou nejasné. Vše se navzájem prolíná, ovlivňuje. Za prostředníka a jakéhosi usměřovatele těchto všemožně působících duchů a a sil je považován šaman. Role a postavení šamana v sibiřské společnosti se však od doby, kdy byl chápán jako součást života a kultury, zásadně změnil. Tyto změny se Brzáková pokouší postihnout ve svých románech a z odbornějšího hlediska také ve svých článcích.

O mnoha marných pokusech setkat se skutečným živým šamanem v podhůří Sajanského pohoří v roce 1991, které předcházely tomu prvnímu úspěšnému, vypráví Brzáková ve své knize *Modřínová duše*. Skutečné setkání pak bylo možná mírným rozčarováním: „Za stolem seděl malý stařec. Měl holou hlavu a na ní pár bílých vlasů. Byl jiný než Burjati, které jsem ve vesnici viděla. Stáří ho vysušilo a zbavilo šlachovité mužnosti, pro muže tohoto národa tak typické. Stařeček seděl shrbený za stolem a připadal mi, že se každou chvíli sesype. Představila jsem se a mluvila k němu jako k dítěti. Zmátla mě jeho křehkost. Následovalo však velmi hrubé probuzení. Přerušil tok mé řeči a zeptal se špatnou ruštinou, proč za ním vůbec 'lezu'.“⁴⁶

V románu *Dědeček Oge* se autorka pokusila zachytit život posledního „skutečného“

⁴⁴ BRZÁKOVÁ, Pavlína, ed. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*, s. 24.

⁴⁵ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Dva světy: učení sibiřského šamana*, s. 87.

⁴⁶ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Modřínová duše: sibiřský cestopis*, s. 50.

tunguzského šamana Ogeho. Vypráví nejen příběh, který popisuje složitou duchovní (a životní cestu) k šamanství, ale také na jeho pozadí vhodně nastiňuje historické a politické pozadí měnící se doby, a tedy i měnícího se chápání šamanismu jako takového.

Šaman byl zpravidla vyvolen vyšší silou. V praxi to vypadlo tak, že se u něj začaly projevovat schopnosti a vlastnosti, které jiným chyběly. Toho si povšiml stávající šaman hledající učně, kterému by mohl předat své schopnosti. Ogemu oznamuje Kutuj, že si ho všiml následujícím způsobem: „Už dlouho tě pozoruju... Všiml jsem si, že chápeš věci, které jiní nevidí... Přece jsi věděl, proč tvá matka onemocněla. Když si všichni mysleli, že oslepla, protože si zkazila oči od šití, tys ucítil stopu jako lovec.“⁴⁷

Cesta k šamanství nebyla jednoduchá. Oge přišel o celou rodinu⁴⁸, později i o svého učitele. Jeho duchovní cesta spočívala v putování do Horního a Dolního světa, na které ho provázely zvířata. Cesta mu měla ukázat život takový, jaký je, obdarovat ho poznáním skutečných věcí. Odměnou za strádání a odříkání byla schopnost léčit a provádět rituály.

Tradiční šamanským atributem je buben, který se při rituálech hojně využívá, jelikož symbolizuje tenkou hranici mezi jednotlivými světy. Brzáková v této souvislosti připodobňuje buben ke smrti a píše: „Smrt je jen tenká blána mezi světy.“⁴⁹

V dobách působení sovětské moci byl šamanismus zakázán a násilně potlačován. V příběhu tedy Oge, poté, co opouští tajgu a přichází do vesnice zanechává bubnování a léčí především s pomocí bylin, tak jak to učinila řada dalších šamanů, aby nebyli režimem stíháni. Ogeho očima sledujeme stále více a více zoufalý život ve vesnici, který ničí zejména alkoholismus a nezaměstnanost. S Ogeho smrtí přichází i smrt tradičního pojetí šamanismu.

Novou éru šamanství zachytila Brzáková ve volném pokračování předešlé knihy s názvem *Dva světy*. Hlavním protagonistou je Ogeho fiktivní následovník *Kuktyče*, který symbolizuje hledání nového pojetí šamanství v současném světě.

Změnu ve vnímání šamanství jako takového ilustruje Brzáková zejména na situaci v Republice Tuva, která je považována za centrum novodobého šamanismu. Šamanismus

⁴⁷ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Dědeček Oge: učení sibiřského šamana*, s. 30.

⁴⁸ Tzv. most smrti, kterým vstupuje do těla rodičího se šamana síla, a který často způsobí v rodině smrt.

⁴⁹ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Dědeček Oge: učení sibiřského šamana*, s. 111.

už není vnímán jako životní cesta, ale jako povolání, případně řemeslo. Šamanem se může stát kdokoliv po absolvování kurzu.

Tuvanský šamanismus je představen třemi šamanskými školami (centry) v Kyzylu – *Tos Deer* (Devět nebes), *Dungur* (Buben) a *Adyg Eeren* (Duch medvěda)⁵⁰. Charakteristiku jejich působení autorka zakomponovala do výše zmíněného díla. Jedním z prvních center, které na území Republiky Tuva vzniklo a stálo u zrodu opětovné popularity šamanství (zejména jako vývozního artiklu) bylo centrum *Chattyg tajga* (Větrná tajga), které později zaniklo. Centra jsou úzce napojena na turistický ruch. Rituály jsou prováděné tak, aby zaujaly, ohromily a přilákaly velké počet zahraničních zájemců, tzv. „duchovních turistů“. Vše je tedy prováděno s cílem nabídnout zákazníkovi to, co očekává: bohatou šamanskou tradici, vizuálně lákavé propracované rituály a zdání duchovnosti, od které jsou však ve skutečnosti tyto „performance“ a šamanské kurzy značně vzdáleny. Zájem o to, stát se šamanem mají i lidé z geograficky a kulturně vzdálených zemí, např. z Rakouska nebo Dánska.

Samotní šamani jsou často zváni na zahraniční kongresy a semináře, kde se lidem hledající svou duchovní cestu pokoušejí předat principy šamanské tradice. Tímto tématem „cestujících šamanů“ se Brzáková zabývá v článcích s názvy *Století šamanů*, *Šamanská konjunktura* a *Cestující šamani* a také v rozhovoru, který poskytla pro časopis *Reflex* (*Šamanstvím k národnímu obrození*). Brzáková na jednu stranu tvrdí: „Původní význam šamanství zůstává – šaman je nadále léčitelem jedince i společnosti, získává jen nové dovednosti, aby obstál v současném moderním světě.“⁵¹, na stranu druhou si však klade otázku, zda přenos tradic z jednoho kulturního zázemí do druhého lze stále považovat za zachovávání tradiční kultury a rituálů.

Autorka se zaměřuje poměrně podrobně na popisy jednotlivých rituálů, které provádějí tuvanští šamané. Nejžádanějšími **rituály** jsou tradičně rituály zaměřené na odchod zemřelé duše a rozloučení pozůstalých se zesnulou osobou. Dále jsou hojně žádány rituály, jejichž účelem je očištění obydlí, člověka, nebo auta od zlých duchů a neštěstí. Neobvyklé není ani svěcení pramene, nebo zvířete. Nezbytnou součástí rituálů je řada atributů a magických předmětů. Každý šaman by měl vlastnit těžký plášť, který

⁵⁰ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Dva světy: učení sibiřského šamana*, s. 210.

⁵¹ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Století šamanů. Respekt*, 2010, 21(6), s. 50.

slouží jako ochrana proti duchům, dále čepici s orlími pery a buben. Před samotným prováděním rituálu je třeba vyčistit prostor dýmem *artyše* (jalovec). Poté se staví speciální obětní hranice, která by měla svým tvarem být orientována na všechny světové strany, což praxi znamená, že se základem ohniště jsou čtyři polínka položená ve tvaru čtverce. Na ně se vrší devítivrstvá hranice. Číslo devět má symbolický význam, představuje totiž *tos deer* – devět nebes, devět planet a devět světových stran (sever, jih, východ, západ, severovýchod, severozápad, jihovýchod, jihozápad a nebe).⁵² Všechny je třeba uctít, proto se před rituálem speciální lžící s devíti vyřezávanými oky (tzv. Devítiočka) rozstříká mléko s čajem do všech stran. Následně se na obětní hranici kladou obětiny, které tvoří většinou různé druhy potravin: maso, chléb, rýže a sladkosti. Šaman šlehá bičem, čímž „otvírá“ různé světové strany. Důležitý je zpěv léčivé písně *algyše*, který je doprovázený bubnováním. Úspěšnost rituálu se pozná podle toho, na jakou stranu dopadne vyhozená palička na zem. Jestliže dopadne špatně, je třeba rituál opakovat. K tomu však může dojít pouze třikrát. Není-li ani po třetím pokusu rituál úspěšný, je prohlášen za neúspěšný.

Dalším z šamanských atributů je červená stuha (nitka), která se uvazuje na toho, v jehož prospěch je rituál konán. Pro věštění využívají šamani 41 kamenů. Nelze také opomenout ochranné figurky duchů (*eeren*), které se vyrábějí ze stuh v pěti základních barvách: bílé, červené, žluté, zelené a modré. Tyto ochranné figurky představující energii se musí rituálně oživit a následně se umisťují do domů, bytů a automobilů.

4.4 Alkoholismus

Jedním z dominujících témat, kterým se autorka zabývá, je vliv alkoholismu na tradiční sibiřská společenství. Konzumace nadměrného množství alkoholu je vyobrazena jako naprosto běžná součást života komunit, mnohdy figuruje jako vůbec jediná a hlavní aktivita provozovaná domorodými kmeny. Přestože si autorka zachovává jistý odstup a alkoholismus a jeho následky ve svých dílech popisuje nezúčastněně, skoro až lhostejně, je nemožné nepostřehnout míru, v jaké se alkohol v knihách objevuje. Ve své disertační práci komentuje tento problém následovně: „V rodinách žijících ve vesnici jsem musela velmi často čelit nejrůznějším excesům, jejichž příčinou byl právě

⁵² BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Dva světy: učení sibiřského šamana*. Praha: Eminent, 2008, s. 107.

alkohol.“⁵³ Nejvýrazněji figuruje téma alkoholu v díle *Modřínová duše*.

Alkohol v současném životě tradičních sibiřských společenství hraje důležitou roli. Podobně jako u známého případu původních kmenů (nejen) v severní Americe, které propadly závislosti na „ohnivé vodě“, již jim vnutili osadníci a vojáci, je i zde základním problémem neadaptovanost organismu sibiřských národů na tvrdý alkohol. Do příchodu prvních (ruských) sibiřských osadníků Sibiře tyto národy tvrdý alkohol neznaly. Geneticky je tedy dáno, že jejich metabolismus není schopen se s ním vypořádat. V porovnání s např. Evropany stačí příslušníkovi tradičního společenství velmi málo alkoholu k tomu, aby na něj začal působit. Závislost na něm začíná také velmi rychle.

Jedním z důvodů, kromě snadné dostupnosti alkoholu, proč se lidé v sibiřských osadách uchylují k nadměrnému pití, je to, že nemají co dělat, chybí aktivity, kterými by se mohli zabývat, obzvláště v zimním období. To souvisí s odklonem od tradičního způsobu života, který zahrnoval řadu činností spojených s životem v tajze – péče o sobí stádo, lov, příprava pokrmů, péče o obydlí. Přestěhováním většiny národa do osad zmizel důvod tyto činnosti vykonávat, nebyly však nahrazeny jinými aktivitami. Nadměrné množství volného času mají lidé také proto, že většina z nich je nezaměstnaná, protože chybí pracovní místa v oblasti. Další důvod konzumace alkoholu je stejný, jako všude jinde na světě: deprese, zoufalství, rezignace na život. U pastevců problém alkoholismu není podle Brzákové tak výrazný: „S alkoholismem u kočovníků jsem se střetávala pouze v krátkém čase, kdy do daných oblastí zaletěl vrtulník a příbuzní jim z vesnice dopravili zásoby vodky. Důvodem, proč pastevci sobů jinak alkohol nekonzumují, je velmi prostý — vesnice jsou příliš daleko a vodka pro ně není dostupná.“⁵⁴

Opilost často vede k tragickým událostem, jako jsou rvačky, vraždy či umrznutí (buď jen některý končetin, nebo celého člověka). Je běžné, že muži mají za sebou několik let ve vězení právě kvůli vraždě, často své manželky, nebo jiné blízké osoby. Agresivita se s konzumací alkoholu prudce zvyšuje. Pro ilustraci uvádím dva následující příklady: „Děda Kim je známý taškář, ale zabil svou ženu, rozčtvrtil ji sekyrou, protože se spustila.“⁵⁵; „Bali se vrací k dceři, která jí v době její nepřítomnosti propila budík, kamna a kapesní svítilnu. Když to Bali zjistí, pořádně jí vyčiní, a dcera ji v opilosti utluče

⁵³ BRZÁKOVÁ, Pavlína. Proces asimilace Evenků na území Evenckého autonomního okruhu..., s. 14.

⁵⁴ BRZÁKOVÁ, Pavlína. Proces asimilace Evenků na území Evenckého autonomního okruhu..., s. 14.

⁵⁵ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Modřínová duše: sibiřský cestopis*, s. 146

dřevákem. Ráno ji najdou mrtvou.“⁵⁶

Brzáková při popisu svých cest na Sibiř opakovaně zmiňuje situace, při kterých se musela schovávat, či utíkat před těžce opilými osobami. Jednou opilý muž za pomoci sekery rozseká dveře a dostane se do domu, kde spí Brzáková. Ta musí ze zoufalství utéci na střechu, a po té k cizím sousedům, u kterých přespí.⁵⁷ Pijí mladí i staří, věk nehraje roli. Až naturalistický nádech má příhoda, v níž je autorka ubytovaná u starého jakutského páru, kterému příbuzní poslali krabici plnou lahví vodky. Následuje několik dní alkoholové extáze páru, v nichž jsou oba střídavě pod vlivem alkoholu, případně zvrací, plazí se po zemi, zraňují se, nadávají si a spí. Brzáková je nucena před nimi alkohol schovávat.⁵⁸ Alkohol narušuje také chod oficiálních událostí. Brzáková píše: „Na jeden z posledních festivalů, který se konal ve Vanavaře v roce 1994, přivezli několik tunguzských starých žen, jimž za to, že vystoupí na pódiu a zazpívají jochorjó, slíbili vodku. Ženy však nakonec stejně nezazpívaly. Styděly se a po celé dny chodily opilé mezi hosty a žebrały.“⁵⁹

Téma vlivu alkoholu na celou osadu zařadila autorka i do knihy *Dědeček Oge*. Oge je znechucen tím, jak lidé ve vesnici žijí. Vodku pijí i ženy („Ženské chlastaly, vodku si neodřekly. Zelení hadi se jim rozlezli po břiše a sáli dětem život. Plody neměly sílu dorůstat. Chyběly jim nohy, ruce, ... rodily se s ochrnutým mozkiem.“⁶⁰), o děti se nikdo nestará („Děti se potloukaly po vesnici ... Lezly do domů a kradly.“⁶¹).

Alkohol jako takový hraje roli i při obřadech a rituálech. Příkladem může být epizoda, při které Burjatka Chanda stříkne s úmyslem uctít duchy vodku do čtyř světových stran na místě, kde došlo ke zvláštní, nepochopitelné události.⁶² Stejným způsobem využívá vodku (resp. Becherovku) při vykonávání rituálu šaman Kondraška: „Dávej pozor,“ přikázal. „Přivolám horský duchy, aby ti pomohli. Přijdou. Vodku rozleju do čtyř světových stran. Pak zaplatíš devět rublů a půjdeš pryč.“⁶³ Vodku je také možné

⁵⁶ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Modřínová duše: sibiřský cestopis*

⁵⁷ Tamtéž, s. 204.

⁵⁸ Tamtéž, s. 109.

⁵⁹ Tamtéž, s. 285.

⁶⁰ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Dědeček Oge: učení sibiřského šamana*, s. 210.

⁶¹ Tamtéž, s. 211.

⁶² BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Modřínová duše: sibiřský cestopis*, s. 26.

⁶³ Tamtéž, s. 52.

chrstnout do ohně, aby „je (lidi) neopustil“.⁶⁴

Je velmi těžké určit, zda alkoholismus je příčinou, či důsledkem rozpadu fungování tradičních společenství.

4.5 Zánik tradičního způsobu života

První osadou založenou ruskými osadníky byla osada Vanavara. Jejím vzniku se věnuje Brzáková v článcích *Mizející kultura při vodách Jeniseje a Ztraceni v Sibiři*, v němž jsou uvedeny citace z rozhovoru s nejstarší obyvatelkou Vanavary, Táňou Voronovovou. Její rodina se dostala do oblasti na útěku před sovětskou mocí, otec byl prohlášen za kulaka a poslán do lágru. Matce s dětmi se povedlo uprchnout a usídlit se na břehu Podkamenné Tunguzky. Do té doby byl jediným Rusem, který se na místě pravidelně objevoval jeden kupec. Později se rodina seznámila s místními Evenky, které bohužel neminul stejný osud jako Tánina otec – všichni byli odvezeni do lágru. S přibýváním přistěhovalců (v roce 1921⁶⁵) vznikla již zmíněná osada. Tátána Voronovová říká: „Uprostřed vesnice stálo stavení „kočovný sovět“. Vznikl také kulturní stánek „Rudý čum“, kde se promítaly budovatelské filmy. Vždycky si vybrali nějakého Evenka, dali mu do ruky kliku, naučili ho s ní zacházet, a pak ho poslali do tábořiště, aby svým soukmenovcům ukázal obrázky ze vzdálené Rusi. Měl jim předvést, jak je třeba žít a jak budovat lepší svět. Bylo hodně takových, kteří tomu uvěřili.“⁶⁶

Sřet bolševické moci a tradiční tunguzské společnosti se projevil například u jednoho z nejbohatších stařešinů Evenka Barkuji, kterému bylo nařizeno, aby zapudil dvě ze svých tří žen. Zanedlouho poté, co tak učinil, byl odvezen do lígru, kde onemocněl tyfem a zemřel.⁶⁷ Jiným smutným příkladem je situace babičky Konor, který vyprávěla Anna Jastrikova: „Postavila si čum, protože dům jí nesvědčil. Byl studený, dýmoviště v něm v létě neuděláš a všude je plno komárů. Přišli ale ze sovětu a čum jí spálili. Ona

⁶⁴ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Modřínová duše: sibiřský cestopis*, s. 104.

⁶⁵ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Ztraceni v Sibiři: také indiány na Tunguzce měl v hrsti bolševik*. *Respekt*, 2001, 12(29), s. 13.

⁶⁶ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Mizející kultura při vodách Jeniseje*. *Literární noviny*, 2000, 11(43), s. 5.

⁶⁷ BRZÁKOVÁ, Pavlína. "Černé zlato" mění tvář sibiřské gubernie. *Literární noviny*, 2002, 13(2), s. 7.

plakala, že v domě nemůže žít. Pak přišla o rozum.“⁶⁸

S příchodem většího počtu Rusů do tajgy se evencká společnost více a více asimilovala. Velkou roli hrálo i zavedení internátních a mateřských škol, ve kterých se mluvilo pouze rusky, a rodný jazyk byl postupně zapomínán. Epidemie cholery, chřipky, tyfu a meningitidy způsobily postupné vymírání Evenků.

Evenkští pastevci žijící v tajze a tundře byli nuceni po nástupu socialismu sloučit svá stáda do stád mnohonásobně větších – sovchozních. Sobi, kteří se dříve volně pásli v tajze, byli nahnáni do ohrad. Tím, že Evenkové nemohli nadále považovat stáda za své vlastnictví, se pomalu vytrácel jejich zájem o zvířata. Byli jmenováni tzv. sovchozní brigadýři, jejichž úkolem bylo starat se o stáda, která čítala někdy až 1000 kusů. To bylo téměř nemožné zvládnout, proto zvířata strádala a často utíkala do tajgy za divokými soby. Jmenovaní pastevci se většinou dali na pití a od té doby se začal šířit alkoholismus, beznaděj a deprese.

Situace se v Evencku změnila až po roce 1991, kdy sovchozy a kolchozy přestaly existovat. Jejich místo zaujaly akciové společnosti, zejména z Číny a Koreji, obchodující se sobími parohy, které se využívají v tradiční medicíně. Pro Evenky je velmi složité vrátit se k původnímu kočovnickému životu, jelikož se potýkají s nevstřícností úřadů, v nichž většinu klíčových míst obsadili Rusové. Získat znovu vlastní stádo se tedy podaří málokomu. Poněkud odlišná je situace u Něnců, kde rodina Kajárinů dokázala navázat obchodní styky s nedalekým městem a rozvíjí obchod se sobím masem. Je to však vykoupeno celoročním omezením konzumace alkoholu (kromě významných svátků).⁶⁹

Po rozpadu SSSR vzrostla také snaha o obrodu evenckého národa, což Brzáková považuje za znamení indikující vymírání národa.⁷⁰ Objevují se muzea, různé folklorní festivaly, ale málokdo je skutečně schopný předávat opravdové zvyky a tradice. Přestože úpadek národa je patrný a vliv ruské kultury značný, tunguzští intelektuálové, kteří vystudovali vysoké školy věří, že se podaří evencký národ obrodit. Problémů je však celá řada, například to, že dialektů evenckého jazyka existuje několik a nejsou navzájem stoprocentně srozumitelné. Píše-li tedy někdo knihy nebo noviny, ačkoli se snaží psát

⁶⁸ BRZÁKOVÁ, Pavlína. Ztraceni v Sibiři: také indiány na Tunguzce měl v hrsti bolševik. *Respekt*, 2001, 12(29), s. 13.

⁶⁹ BRZÁKOVÁ, Pavlína. Mizející kultura při vodách Jeniseje. *Literární noviny*, 2000, 11(43), s. 5.

⁷⁰ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Modřínová duše: sibiřský cestopis*, s. 285.

v západní evenkštině, která byla oficiálně označena za spisovnou, vždy se mu do textu vloudí obraty a slova z jiných dialektů, což dělá porozumění textu komplikovanějším.⁷¹

Přelom tisíciletí se odehrával ve znamení velkého úbytku obyvatelstva. Z původních šesti tisíc obyvatel Vanavary jich zůstaly jen dva tisíce⁷², a to ještě kvůli tomu, že se do vesnice přistěhovali lidé z okolních osad, ve kterých byl odpojen proud. Masivní odchod obyvatel byl způsoben mimo jiné zrušením státních dotací na expedice zaměřené na získávání nerostných surovin. Tyto expedice, organizované státem, skončily velkým fiaskem zejména proto, že stát nebyl schopen v roce 2000 vyplatit slíbených pět miliard rublů za objednanou práci.⁷³ Přestože na území tehdejšího Evenckého autonomního okruhu existuje rozsáhlé ropné naleziště, není Evencko schopno této příležitosti využít, protože se nachází v katastrofickém stavu.

Problém je i s mladými lidmi, vracejícími se do rodných míst. Mají sice vzdělání, chybí ale možnost uplatnění, proto se uchylují k alkoholu, nicnedělání a dříve nebo později nastupuje deprese. Návrat k tradičním zvyklostem je obtížný. Mladí muži už nemají znalosti potřebné k chovu sobů, či k přežití v tajze. Neznají rodný jazyk a tradice. Pohybují se kdesi mezi, nejsou ani Evenkové, ani Rusové. Samotná Brzáková se k situaci vyjádřila následujícími slovy: „Skutečný návrat k tradičním hodnotám už není takřka možný, protože tradice jako taková ve skutečnosti neexistuje. Není k čemu se vrátit a jediné, co ještě vůbec lze, je začít úplně znovu.“⁷⁴

Na závěr této kapitoly bych ráda podotkla, že dobou, kterou Brzáková ve svých textech nazývá současností, je myšleno období na přelomu tisíciletí, tedy rozmezí let 1999-2001. Události, na které se zaměřila ve svých článcích, jsou tedy přibližně patnáct let staré a jejich význam v současnosti pravděpodobně bude vnímán odlišně.

⁷¹ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Modřínová duše: sibiřský cestopis*, s. 287.

⁷² BRZÁKOVÁ, Pavlína. Mizející kultura při vodách Jeniseje. *Literární noviny*, 2000, 11(43), s. 5.

⁷³ BRZÁKOVÁ, Pavlína. "Černé zlato" mění tvář sibiřské gubernie. *Literární noviny*, 2002, 13(2), s. 7.

⁷⁴ BRZÁKOVÁ, Pavlína. Ztraceni v Sibiři: také indiány na Tunguzce měl v hrsti bolševik. *Respekt*, 2001, 12(29), s. 13.

5 POROVNÁNÍ UMĚLECKÉHO A NEUMĚLECKÉHO TEXTU

V uměleckých textech Pavlína Brzáková vychází laickému čtenáři vstříc autorským doslovem, který poskytuje základní informace o národech, jimž je dílo věnováno. Taktéž v něm lze najít komentáře a vysvětlení týkající se některých aspektů díla (např. v knize *Jamtama* se autorka v doslovu věnuje rozdělení příběhů dle jejich obsahu a původu). Srozumitelnost usnadňuje i malý slovníček obsahující v textu užitá slova ruského, evenckého a jiného původu.

Krátké příběhy, vyprávění, pohádky a některé básně jsou psány převážně v krátkých větách a nespisovnou češtinou. Brzáková se rozhodla pro nespisovnou češtinu proto, že podle ní nejlépe vystihuje původní atmosféru a ráz vyprávění.⁷⁵ Pro ilustraci uvádím následující báseň:

Zlatej Valounek

Úplně malinkej chlapec
běžel za modrým ptákem

Zlatej valounek
jsem v tajze nenašel
nikdo zde nezůstal
protože štěstí
tady nebydlí

Můj život se ztratil
v evencký tajze⁷⁶

Publicistické a odborné texty jsou psány odpovídajícím stylem. Autorka se zaměřuje především na historii, fakta, konkrétní případy. Důraz na mezilidské vztahy,

⁷⁵ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Goromomo goroló: vyprávění sibiřskejch Evenků*, s. 185.

⁷⁶ BRZÁKOVÁ, Pavlína, ed. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*, s. 92.

duchovní rozměr, popisy přírody, osobní dojmy přirozeně ustupují do pozadí. Zatímco v uměleckých textech informace o historii, tradicích, současnosti apod. postupně vyplývají mezi řádky a skládají se v rozsáhlou mozaiku, v publicistických článcích a disertační práci jsou prezentovány jako základní kameny prací, což je samozřejmě dáno požadavky daných stylů.

Nyní porovnáám díla *Stíny na kupecké stezce* a *Modřínová duše*. Kniha *Modřínová duše: Sibiřský cestopis* se zabývá popisem jednotlivých cest Brzákové do oblasti sibiřského Ruska v letech 1991-2001. Zajímá mne především část věnovaná výpravě uskutečněné v roce 1994. Obsah této části se totiž shoduje s obsahem knihy *Stíny na kupecké stezce*. Nabízí se tedy jedinečná možnost porovnat autorčin odlišný formální přístup ve zpracování stejného tématu.

Jádrem příběhu je pobyt Brzákové v tajze v blízkosti řeky Ajave. Na místě se nenachází sama, ale je doprovázena dvěma muži. Jedním z nich je Bril – napůl Bělorus, napůl cikán, čemdalský⁷⁷ čaroděj, velký sukničkář. Druhým je Míša Ajulčin, zvaný Kulisó (Červ) – šedesátník, který již pět let nebyl ve vesnici a má na starosti stádo sobů. V minulosti prý seděl ve vězení za vraždu. Pochází z jedenácti dětí a jeho otec byl známý kovář Sorgočo. Tito dva muži projevují Brzákové patřičnou pozornost, a tak docela úplně nechápu, co ona v tajze pohledává. Je pro ně velmi těžké představit si, že jejím cílem je sbírání příběhů a informací o místních lidech a jejich životě. Vyvrcholením vyprávění je společná cesta autorky a Kulisóa do vzdušnou čarou devadesát kilometrů vzdáleného Čemdalsku, která vede po staré kupecké stezce tajgou. Po cestě hledají stará pohřebiště, tzv. *nuky*. Bohužel se oba po cestě ztratí, což Kulisó přikládá za vinu Brzákové, jelikož podle něj „ženská do lesa nepatří“. Putování mělo původně trvat tři dny, ve skutečnosti však trvá dvakrát tolik. Poutníci jsou nuceni zabít kvůli masu psa, který je doprovází, trpí také nedostatkem vody. Nevyhnu se ani setkání s medvědem. Po hádce s Kulisóem pokračuje Brzáková v cestě do vesnice sama. Po příchodu Kulisóa se před ním musí schovávat, neboť ji v opilosti ohrožuje a dobývá se do domu, ve kterém bydlí. Pomocí lsti se podaří Brzákové odletět z vesnice a Kulisóa se tak zbavit. Forma a jazyk příběhu uvedeného v *Modřínové duši* mají strohý, reportážní charakter.

⁷⁷ Čemdalsk – vesnice na řece Katanze.

Stíny na kupecké stezce nabízejí zpracování téhož příběhu ve stylu magického realismu, pro nějž je typické prolínání reálné a mytologické (snové) roviny. Je zde řada odlišností oproti výše zmíněné verzi. Příběh vyprávějí tři postavy: Alapču (autorčino *alter ego*), Kulisó a Čaroděj (Bril). Syžet je uspořádán chronologicky. Kromě příběhu již známého se v díle vyskytuje ještě druhá, ne tak obsáhlá linie, která popisuje život ve vesnici Čemdalsk, zejména pak postavy dvou alkoholiků Pet'ky a Pikunova. Tyto dvě linie se „reálně“ propojí poté, co Kulisó a Alapču dojdou do vesnice, již předtím lze však v tomto vlákně pozorovat důsledky událostí, jejichž příčiny jsou zakomponované v linii první (hlavní). Jedná se zejména o působení *chargíů*, zlých duchů, kteří vstupují do lidských domovů. To, že se objevili, způsobilo, že lidé podpálili náčelníkův dům, viz: „Těm, co chtěli podpalovat, seděli v hlavách *chargíové*, kteří se tam nastěhovali minulý týden.“⁷⁸

Důležitou roli hrají sny a přízraky. Alapču a Kulisóvi se zdá o jednoohé staré šamance, která k nim promlouvá a nabádá je k určitým činům. Takto promlouvala šamanka k Alapču: „Na ten kámen zapomeň, budeš ho potřebovat, až přijde čas. Ukáže ti cestu.“⁷⁹ Čaroděj je zase konfrontován s různými přízraky a nadpřirozenými bytostmi, například s cizokrajným dvojhavým ptákem Baamulem. Tento pták slouží temnotě a ten, kdo ho vlastní, na něm může létat, ale pouze v noci. Pták se probouzí rozeznáním starých železných zvonů. Velkou symboliku v příběhu v sobě nesou i vrány. Ty podle místních přinášejí smrt. Jejich přítomnost provází celý příběh. Stejně tak i přítomnost Ohniváka – ohně, ve své hrůzostrašné podobě, který postupně zachvacuje tajgu. Vše je propojeno v mytologických a fantastických souvislostech: „Oheň olizoval vše, co mu stálo v cestě. Tisíce malých bytostí barvy slunce tu tančily po trávě, po mechu, spalovaly lišejník na stromech a vysušovaly bažinu. Vrány ty maličké pozorovaly z výšky a svým krákáním je v jejich chování pobízely. Potom sestoupily na zem. Sněly se přímo do plamenů, a jakmile se nohama dotkly spáleniště, stali se z nich *chargíové*. Radovali se, že mohou sloužit Ohnivákovi, protože po smrti šamanky a Chatamacha postrádali pána, a teď ho znovu potkali.“⁸⁰ V textu je také velmi zdůrazněn Kulisóův milostný cit k Alapču. Často si opakuje, že je „jeho labutí písni.“ a jeho myšlenky se velmi často týkají jí. Následující ukázka ze *Stínů* ukazuje popis situace, ve které je zdůrazněn milostný aspekt: „Alapču nemohla usnout. Cítila, že je Kulisó nějaký neklidný. Od té doby, co narazili na pobořený

⁷⁸ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Stíny na kupecké stezce*, s. 139.

⁷⁹ Tamtéž, s. 47.

⁸⁰ Tamtéž, s. 55.

sруб, se před ním musela mít velmi na pozoru. Jeho pohledy byly palčivější a ustavičně se jí chtěl dotýkat. Hladil jí ruce, ramena, šíji, drmolil něco o labutích, o písních, o celém kraji, který žhne.“⁸¹ Pro srovnání nyní uvádím popis podobného okamžiku z *Modřínové duše*, avšak zcela jinak podaný: „Pak vznikne najednou hádka. Příčinou je Míšova příchyllost. Zase chce na mne sahat. Neví, kudy jít, za všechno můžu a navíc tuší, jak moc se mi hnusí.“⁸²

Porovná-li zastoupení klíčových témat určených v předchozí kapitole v uměleckých a neuměleckých textech, dojdou k závěru, že zatímco šamanismus, alkoholismus a zánik tradičního způsobu života se vyskytují rovnoměrně v obou typech textů, mytologii a roli zvířat se Pavlína Brzáková věnuje převážně v uměleckých žánrech. Obraz asijského Ruska v uměleckých textech je tedy oproti neuměleckým textům více duchovní a abstraktní.

⁸¹ BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Stíny na kupecké stezce*, s. 131.

⁸² BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Modřínová duše: sibiřský cestopis*, s. 181.

ZÁVĚR

Předkládaná bakalářská práce je věnována dílu české etnoložky Pavlíně Brzákové, a to konkrétně pracím, které se zabývají kulturou, mytologií a životem sibiřských národů asijské části Ruské federace. Cílem mé práce bylo identifikovat v autorčiných textech klíčová témata a srovnat jejich podání v uměleckých a neuměleckých literárních útvarech.

V první části jsem stručně představila Pavlínu Brzákovou – uvedla jsem krátký životopis a zmínila jsem nejpodstatnější fakta týkající se její literární činnosti. Autorka je vystudovaná etnoložka a mongolistka, a kromě toho, že napsala řadu knih, se žíví především jako šéfredaktorka. Sběr dat pro výzkum probíhal v dnes již neexistujícím Evenckém autonomním okruhu a jihosibiřské Republice Tuva.

Dále jsem se pokusila o vytvoření jednoduchého přehledu tvorby na základě formálního zpracování. Díla lze rozdělit do tří skupin: beletrie (příběhové sbírky, romány, cestopisy), publicistické a etnografické články a akademické práce.

Cílem třetí kapitoly bylo podat základní informace o hlavních národech, jimiž se Brzáková ve své výzkumu zabývala. Jedná se Něnce, Tuvany a Evenky. Něnci obývají území od poloostrova Kola až po dolní tok Jeniseje a zabývají se především chovem sobů. Tuvané, žijící převážně v ruské Republice Tuva, jsou národem, kterému se povedlo nejvýrazněji uchovat tradici šamanismu. Evenkové, kteří jsou rozmístěni na velkém území ve východní Sibiři, patřili dříve také mezi velké chovatele sobů. V současnosti je ovšem pro ně obtížné na tuto činnost navázat.

Ve čtvrté kapitole jsem určila témata, kterým se autorka věnuje nejvýrazněji. Jsou jimi mytologie, role zvířat, šamanismus, alkoholismus a zánik tradičního způsobu života. V rámci mytologie hrají svou důležitou roli mýty o stvoření světa (nimnakany), mýty o stvoření člověka, velice často se také v příbězích vyskytují postavy hrůzostrašných lidojedů, tzv. čingitů. Jednoznačně nejvýznamnějším zvířetem v pojetí sibiřských národů je medvěd, následuje pes, had, liška, datel a další. Šamanismus je s tradičními národy neodlučitelně spjat, avšak kromě Republiky Tuva je v současnosti velmi obtížné setkat se

se skutečným šamanem. Šamanismus praktikovaný na tomto území se však proměnil a jeho role je odlišná od té původní. Slouží spíše jako lákadlo pro turisty, přestože provádění některých rituálů, jako je rozloučení se zemřelými či očista domova, má pro místní stále svůj duchovní význam. Alkoholismus hraje v životě tradičních sibiřských národů negativní roli a je příčinou řady závažných problémů jako jsou vraždy, smrt umrznutím a rozpad fungujících mezilidských vztahů. Alkohol je využíván i při realizaci šamanských rituálů. Úpadek tradičních společenství byl způsoben především neschopností adaptovat se nejprve na socialistický sovchozní systém, což způsobilo nezáměr o chov sobích stád, později na systém kapitalistický, který přinesl zejména problémy s nezaměstnaností a vylidňováním vesnic a osad. Problémem je také malý zájem mladých o rodný jazyk a kulturu.

V poslední části jsem nejprve krátce obecně porovnála umělecké a neumělecké texty, a poté jsem se zaměřila na srovnání konkrétních děl. Jednalo se o část díla *Modřínová duše* a *Stíny na kupecké stezce*. Zatímco v případě prvním lze mluvit o strohém, reportážním jazyce a obsahu, v případě druhém je jednoznačně možné dílo označit jako román ve stylu magického realismu. Na příslušnost k tomuto směru poukazuje četné množství scén, ve kterých se prolíná realita s nadpřirozenem, stejně jako další typické aspekty – sny propojené se skutečností, přízraky zvláštních bytostí, významná role symbolů.

Obraz asijského Ruska v díle Pavlíny Brzákové lze označit za komplexní. Brzáková nehodnotí, pouze pozoruje a nechává na čtenáři, aby si vytvořil vlastní úsudek na základě podaných informací. Nevyhýbá se negativním tématům, na druhou stranu však (zejména v uměleckých textech) nabízí fascinující pohled na mizející duchovní a materiální svět původních sibiřských národů.

РЕЗЮМЕ

Данная бакалаврская работа «Азиатская Россия в текстах Павлины Брзаковой» посвящена художественным и нехудожественным текстам чешского этнографа Павлины Брзаковой, исследующей коренные народы Сибири. Несмотря на то, что на территории современной Российской Федерации проживает более 190 народов и этнических групп, для многих её образ представлен лишь европейской частью этой страны. Данная работа показывает менее известную часть России глазами Павлины Брзаковой. Целью дипломной работы является определение основных тем в текстах автора, и сопоставление подхода к этим темам в её художественных и нехудожественных произведениях.

В первой главе введена краткая биография Павлины Брзаковой и характеристика её литературной деятельности. Автор родилась в городе Местец Кралове, училась в гимназии, образование продолжила в Карлове университете. Её специальностями являются этнология и монголистика. В своем исследовании она занималась прежде всего коренными народами Сибири (эвенками, тувинцами, ненцами). Она осуществила многочисленные экспедиции в соответствующие регионы. Кроме ряда произведений с сибирской тематикой, она является автором книг Květa Fialová – Štěstí tady a teď (2009), Tvarytmy (2014), или Helinda a Klekánice (2009). Павлина Брзакова работала главным редактором в многих журналах (Literární noviny, Mateřídouška), и до сих пор является главным редактором журнала Regenerace, основной темой которого является альтернативная медицина.

Павлина Брзакова собирала материал для своего исследования главным образом в области Эвенкийского автономного округа, в центре которого находятся поселки Тура и Ванавара. В настоящее время этот округ самостоятельно уже не существует, а входит в состав Красноярского края. Брзакова посетила этот регион несколько раз в течение 1992-2001 лет. Особое внимание при своих экспедициях она уделяла семьям кочевых пастухов. Также она сотрудничала с этнографом русского происхождения Виталием Вороновом. Исследование

традиций народа тыва происходило на территории Республики Тыва.

Во второй части дипломной работы для упрощения ориентации я разделила творчество Павлины Брзаковой посвященное азиатской Сибири на несколько групп. Я установила три основные группы: художественная литература, публицистические и этнографические статьи, и академические работы. В состав художественных жанров входят собрания рассказов, романы и книга путешествий. Публицистические и этнографические статьи напечатаны в журналах *Lidé a země*, *Respekt*, *Reflex*, *Literární poviny*, которые я разделила до двух групп. Первой группой являются популярно-научные и репортажные статьи, посвященные шаманизму, в которых можно найти информацию про шаманов из регионов Эвенкии и Тувы. Вторая группа статей сосредоточена на определенную сибирскую область и их целью является подача читателю основной информации о конкретных изменениях, происходящих в традиционных кочевых обществах, показать их отношение к этим изменениям. В диссертационной работе с названием «*Proces asimilace Evenků na území Evenckého autonomního okruhu (Centrální Sibiř) od 30. Let dvacátého století až po rozpad Sovětského svazu a počátky národně obrozeneckých tendencí (do r. 2001)*» автор рассматривает изменения в традиционном эвенкийском обществе с научной этнологической точки зрения, исходя при этом из личного общения с местными жителями и их рассказов.

Третья глава настоящей работы посвящена представлению трех этнических групп, которыми Павлина Брзакова наиболее интересуется. Ненцы (устаревшие самоеды, самодийцы, юраки, самоеды-юраки) проживают на территории, занимающей часть полуострова Кола и область в нижнем течении Енисея. На территории Российской Федерации проживает приблизительно 45 тысяч ненцев. Их язык принадлежит к самодийской группе уральской языковой семьи. Их письменность была создана в 30-х годах 20 века. Единственными животными, которых разводят ненцы, являются северные олени. С религиозной точки зрения ненцы первоначально считаются анимистами. Шаман является посредником между человеческим миром и природными силами. Однако советская власть шаманизм почти уничтожила, а православие не принялось.

Тувинцы (устаревшие сойоты, сойоны, урянхайцы) проживают, главным образом, в российской Республике Тыва. Общее население тувинцев в Российской Федерации более 200 тысяч человек, многочисленные общины живут также в Монголии и Китае. Язык тувинцев принадлежит к тюркской группе алтайской языковой семьи. Тувинцы – тибетские буддисты, свою роль играет также шаманизм.

Эвенки (устаревшие тунгусы) являются коренным народом центральной и восточной Сибири. Они проживают на большой территории, ограниченной побережьем Охотского моря на востоке, рекой Енисей на западе, Северным ледовитым океаном на севере, и озером Байкал и рекой Амур на юге. В России живет около 39 тысяч эвенков. С 1937 до 2007 существовал Эвенкийский автономный район, центром которого была Тура. Эвенкийский язык принадлежит к тунгусо-маньчжурской группе алтайской языковой семьи. Кочевые эвенки также разводили северных оленей, но в настоящее время этой деятельностью активно занимается лишь небольшая доля эвенков.

В четвертой главе я определила пять основных тем в текстах Павлины Брзаковой, т. е. мифологию, животных, шаманизм, алкоголизм и конец традиционного образа жизни. В рамках мифологии играют важную роль мифы о создании мира, мифы о сотворении человека. Очень часто в рассказах Брзаковой появляются персонажи страшных людоедов, так называемых чингитов. В мифах при создании мира всегда взаимодействуют две противоположные силы, которые представляют братья-духи.

Самым важным животным в концепции мира сибирских народов является медведь, значительную роль играют также собака, змея, лисица и дятел. Медведя Эвенки считают своим предком. Они называют его различными именами: ами (отец), амикан (папенька), Михаил Иванович и др. Собака, как и медведь, присутствует в мифологии о создании мира, где сыграла важную роль в создании судьбы человека. Змея – посланник темного духа, однако это не означает, что она имеет негативное значение. Она лишь представляет противоположную сторону

дуальной системы. Характеристика лисицы та же, как и в чешских байках и сказках – она хитрая и всегда всех перехитрит.

Шаманизм имеет свое неоспоримое место в жизни традиционных сибирских народов, хотя, за исключением Республики Тыва, очень трудно встретить настоящего шамана. Однако шаманизм, проводимый в настоящее время на данной территории, изменил свою роль и отличается от предыдущего его понимания. Сегодня его значение более ориентируется на привлечение туристов, несмотря на тот факт, что некоторые ритуалы (прощание с мертвыми, очищение жилья) до сих пор важны для местных жителей.

Алкоголизм имеет негативное влияние на повседневную жизнь традиционных сибирских народов, и является причиной многих проблем, в т. ч. убийств, гибели от мороза, распада человеческих отношений. Алкоголь используют также при осуществлении шаманских ритуалов. Причиной упадка традиционных сибирских обществ стала главным образом неспособность адаптироваться к социалистической системе колхозов, причинившей утрату интереса к разведению табунов оленей, а позже к капиталистической системе, которая принесла проблемы с безработицей и депопуляцией деревень и поселков. Значительной проблемой является также малый интерес молодежи учиться народный язык и говорить на нем.

В последней части я сначала кратко сопоставила художественные и нехудожественные тексты, и после сравнила два конкретных произведения - *Modřínová duše* и *Stíny na kupecké stezce*. В первом случае можно говорить о строгом языке публицистического стиля, во втором случае речь идет о романе в стиле магического реализма. Принадлежность к этому стилю можно доказать многими сценами, в которых реальность переплетается с сверхъестественными явлениями, и наличием других типических аспектов – снов, связанных с реальностью, призраков, большой ролью символов.

Если сравнить присутствие ключевых тем в художественных и

нехудожественных произведениях, мы узнаем, что темы алкоголизма, шаманизма и конца традиционного образа жизни представлены равномерно в обоих видах текстов, тогда как темы мифологии и животных присутствуют более в художественных жанрах. Образ азиатской России в текстах Павлины Брзаковой можно считать комплексным. Брзакова не оценивает, только наблюдает и предоставляет читателю возможность создать своё собственное мнение на основе доступной информации. Она не избегает негативных тем, но с другой стороны показывает увлекательный, но исчезающий духовный и материальный мир коренных сибирских народов.

BIBLIOGRAFIE

Použitá literatura

BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Až odejdu za horu: ze života sibiřských kočovníků: o šamanech, lidojedech a zapovězených místech*. Praha: Eminent, 2004. 287 s. ISBN 80-7281-184-3.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. Cesta k lesním lidem. *Lidé a země*, 1993, 42(10), s. 578-581. ISSN 0024-2896.

BRZÁKOVÁ, Pavlína, ed. *Cesta medvěda: mýty, pohádky a příběhy tunguzských Evenků*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 232 s. Mythologie. Texty. ISBN 80-7106-515-3.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. Cestující šamani. *Lidé a Země*, 2010, 59(3), s. 36-51. ISSN 0024-2896. Dostupné také z: <http://www.lideazeme.cz/clanek/cestujici-samani>.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. Civilizace: poznámky o terénním výzkumu. *Literární noviny*, 2003, 14(9), s. 5. ISSN 1210-0021. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNIII/14.2003/9>.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Co přináší vítr: příběhy 5 světadílů*. Praha: Eminent, 2005. 111 s. ISBN 80-7281-233-5.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. "Černé zlato" mění tvář sibiřské gubernie. *Literární noviny*, 2002, 13(2), s. 7. ISSN 1210-0021. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNIII/13.2002/2>.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Dědeček Oge: učení sibiřského šamana*. Praha: Eminent, 2004. 255 s. ISBN 80-7281-171-1.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Dva světy: učení sibiřského šamana*. Praha: Eminent, 2008. 233 s. ISBN 978-80-7281-370-4.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Goromomo goroló: vyprávění sibiřskejch Evenků*. Praha: Citadela, 1996. 198 s. Z druhého břehu. ISBN 80-902090-0-9.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Jamtana: vyprávění sibiřskejch Něnců*. Praha: Citadela, 1997. 199 s. Z druhého břehu. ISBN 80-902090-1-7.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. Mizející kultura při vodách Jeniseje. *Literární noviny*, 2000, 11(43), s. 5. ISSN 1210-0021. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNIII/11.2000/43>.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Modřínová duše: sibiřský cestopis*. Praha: Eminent, 2004. 302 s. ISBN 80-7281-194-0.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. Proces asimilace Evenků na území Evenckého autonomního okruhu (Centrální Sibiř) od 30. let dvacátého století až po rozpad Sovětského svazu a počátky národně obrozeneckých tendencí (do r. 2001). Praha, 2007.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Stíny na kupecké stezce*. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 2000. 188 s. ISBN 80-85905-80-9.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. *Stíny na kupecké stezce*. Praha: Eminent, 2015. 199 stran. ISBN 978-80-7281-498-5.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. Století šamanů. *Respekt*, 2010, 21(6), s. 50. ISSN 0862-6545.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. Šamanská konjunktura. *Lidé a Země*, 2008, 57(6), s. 40-46. ISSN 0024-2896. Dostupné také z: <http://www.lideazeme.cz/clanek/samanska-konjunktura>.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. Šamanstvím k národnímu obrození. *Reflex*, 2005, 16(13), s. 18-21. ISSN 0862-6634.

BRZÁKOVÁ, Pavlína. Ztraceni v Sibiři: také indiány na Tunguzce měl v hrsti bolševik. *Respekt*, 2001, 12(29), s. 13. ISSN 0862-6545.

Internetové zdroje

История Эвенкии. In: *Эвенкия. Официальный сайт органов МСУ Эвенкийского муниципального района*. [online]. [cit. 2016-02-24]. Dostupné z: <http://www.evenkya.ru/info/history/>

Национальность эвенки. In: *Все о Китае из первых рук* [online]. [cit. 2016-02-18]. Dostupné z: <http://russian.china.org.cn/russian/32442.htm>

Ненцы, сохранившие традиции предков. *Информационный центр Финно-угорских народов* [online]. [cit. 2015-11-10]. Dostupné z: <http://finugor.ru/node/883>

Тувинцы. *Народы России* [online]. [cit. 2015-11-10]. Dostupné z: <http://www.narodru.ru/peoples1271.html>

Тувинцы. *Этнонациональные общности России: историко-демографическая и этносоциокультурная характеристика* [online]. [cit. 2015-11-10]. Dostupné z: <http://www.ethnos.nw.ru/lib/data/129.html>

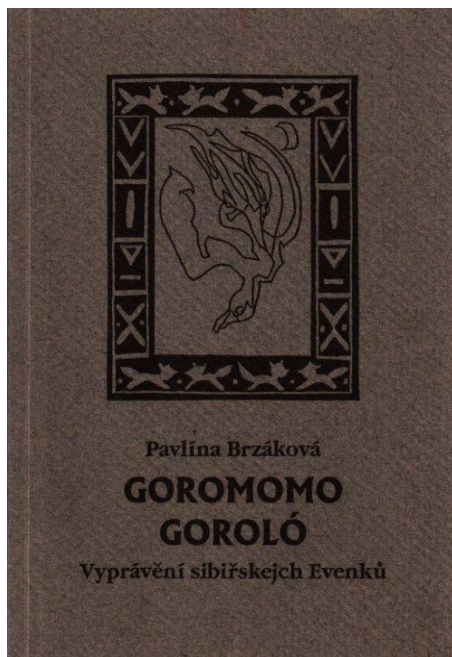
Эвенки: Этноатлас: народы и народности, населяющие Красноярский край. In: *Красноярский край: Официальный портал* [online]. [cit. 2016-02-18]. Dostupné z: <http://www.krskstate.ru/80/narod/etnoatlas/0/eid/4>

www.pavlinabrzakova.com

PŘÍLOHY

Obrázek 1

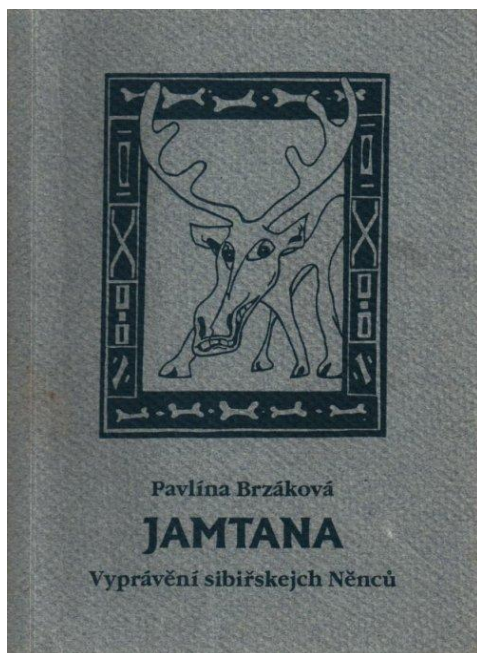
Obálka knihy *Goromomo Goroló: Vyprávění sibiřskejch Evenků* (1996)

Zdroj: http://pavlinabrzakova.com/cz/images/morfeoshow/02_knihy_pav-6740/big/011.jpg

Obrázek 2

Obálka knihy *Jamtana: Vyprávění sibiřskejch Něnců* (1997)

Zdroj: http://pavlinabrzakova.com/cz/images/morfeoshow/02_knihy_pav-6740/big/020.jpg

Obrázek 3

Мапа Evenckého autonomního okruhu

Zdroj: http://doitwork.ru/i/map_rf88.jpg

Obrázek 4

Мапа Republiky Tuva

Zdroj: <http://loi.scc.ru/bdm/nso/attr/sfo/img/tyva.gif>

Obrázek 5
Evenka

Zdroj: http://pavlinabrzakova.com/cz/images/morfeoshow/05_evenkov_-7617/big/evenk_cesta0.jpg

Obrázek 6
Tuvinská šamanka

Zdroj: http://pavlinabrzakova.com/cz/images/morfeoshow/06_tuva-7603/big/012.jpg

Obrázek 7
Ochranné figurky

Zdroj: http://pavlinabrzakova.com/cz/images/morfeoshow/_amanismus-9239/big/pomocnici.jpg

Obrázek 8
Šamanský buben

Zdroj: http://pavlinabrzakova.com/cz/images/morfeoshow/_amanismus-9239/big/buben0.jpg